

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Yaz / Summer Sayı/Issue: 44
Sayfa / Page:325-345
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 13.03.2019
Kabul/Accepted: 30.05.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**CUMHURBAŞKANLIĞI
ARŞİV BELGELERİ İŞİĞİNDA
İZMİR'DE 1930 BELEDİYE
SEÇİMLERİ***

***THE MUNICIPAL ELECTIONS
OF 1930 IN İZMİR IN THE
LIGHT OF PRESIDENTIAL
ARCHIVE DOCUMENTS***

Doç. Dr. Mehmet PINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0001-5416-5220, mmetpinar@gmail.com

Öz

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadim bir geçmişi olan İzmir, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin en çok etkilediği yerlerin başında geldi. Krizin etkilerinin devam ettiği bir süreçte 1930 Belediye Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası karşı karşıya geldi. Muhalefet her bölgede seçmenin karşısına farklı argümanlarla çıkarken İzmir'in ekonomik ve ticari dokusundan dolayı yatırım endeksli bir dil kullanımını tercih etti. İzmir, geniş bir hinterlanda sahip coğrafi konumu, ticaret kapasitesi, farklı kültürlerin ve inançların merkezi konumunda olduğundan seçimin kilit noktası olarak görüldü. İktidar, İzmir seçimlerinde Menemen gibi yerlerde muhalefetin kontrolsüz hareketleri ve irticai faaliyetlerin artmasından şikâyet ederken muhalefet ise; iktidarın Vali Kazım Bey ile işbirliği içerisine girerek seçim aygıtlarını kendilerine karşı kullandığı iddia-sındaydı. İzmir Belediye Seçimlerinde en çok tartışılan konu iktidar tarafından üretilen muhalefette siyaset yapanların bir kısmının Milli Mücadele döneminde Yunanlılarla işbirliği içinde olduğu vurgusuydu. Bu söylem muhalefetle iktidarı karşı karşıya getirdi. Belediye Seçimlerinde göçmenlerin, mübadillerin ve Gayrimüslimlerin muhalefet fırkasına doğru eğilim göstermesi, iktidara türdeş bir toplum oluşturma projesinin aksaklıklarını görme olanağı tanıdı.

Anahtar Kelimeler: belediye seçimleri, beka sorunu, İzmir, seçim

Abstract

İzmir, which has an ancient background from the Ottoman to the Republic was one of the provinces affected by the world economic crisis in 1929.

* Bu çalışmanın özeti 5-6-7 Nisan 2018 Tarihinde "Aydınogulları Tarafından Fethinin 700. Yıldönümünde Kadifekale'den İzmir'e Bakmak" temalı sempozyum özet kitapçığında yayınlanmıştır

The Republican People's Party confronted with the Free Republican Party in the municipal elections of 1930 when the effects of crisis continued. The Opposition Party preferred to use a statement that was with investment indexed owing to the economic and commercial atmosphere of Izmir besides it emerged with different arguments against the voters in every constituency. İzmir was accepted as a determining factor of the election due to its geographic location which had a wide hinterland and trade volume, especially having been the center of various cultures and beliefs. The Ruling Party was troubled with the Opposition Party's uncontrolled actions and increasing reactionary activities in some towns such as Menemen in the elections of İzmir. On the other hand, the Opposition Party claimed that the Ruling Party that was in cooperation with governor, Mr.Kazım had some advantages against them. It was one of the highly disputed issues by the Ruling Party: some of the politicians in Opposition Party were in cooperation with Greeks in the period of Turkish National Struggle. This expression led the Opposition Party to conflict with the Ruling Party. The immigrants and non-muslims were in favour of the Opposition Party in the municipal election. This situation provided that the Ruling Party realized the flaws of project creating a homogenous society similar to its own.

Keywords: municipal elections, problem of lag, İzmir, Election

Giriş

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte önemli bir kent konumunda olan İzmir, barındırdığı nüfus yapısı ve ekonomik birikimleriyle her dönem dikkatleri üzerine çekmeyi başaran bir kentti. Milli Mücadele'nin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan kent, aynı zamanda geniş bir hinterlanda Sahip limanından ötürü siyasetçilerin önemsedığı yerlerin başında gelmekteydi. Bu yönüyle Cumhuriyet döneminde gerek iktidarın gerek muhalefet partilerinin ilgi odağı noktası haline dönüştü. Nüfus özellikleri açısından da dikkat çeken kent, 1927 nüfus sayımına göre 531.570 olan nüfusun % 13,4'i Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-175).¹ Mübadil ve muhacirlerin dışında geniş ticaret ağından dolayı İzmir önemli ölçüde Gayrimüslim nüfusa sahip bir kent görünümünü sergiledi.

Erken Cumhuriyet döneminde İzmir İktisat Kongresi'ne ev sahipliği yapan kent, tarım, sanayi ve ticari kapasitesinden ötürü 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden ciddi ölçüde etkilendi. Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi köylüyü zor durumda bıraktı. Bu süreçle birlikte Ziraat Bankası'ndan aldığı kredileri ödeyemeyen köylünün arazisine el konulmaya başlandı. İzmir'de Köylü kesiminin yanında tüccar kesimi de krizden ciddi ölçüde etkilendi. Örneğin Üzüm Tüccarı Alaaddin Bey, devlete olan borcunu ödeyemediği için İzmir borsasında intihar etti (Yarın, 19 Ağus-

¹ Bazı kaynaklarda Gayrimüslimlerin oranı % 13,8 olarak verilmektedir (Smyanelis, 2016: 259).

tos 1930). Kentte tütün, incir, pamuk ve üzüm ürünlerine olan yabancı talep düşük seviyede kaldı. Birçok işletme iflasın eşiğine geldi (Smyanelis, 2016: 260). İzmir'in yerel gazeteleri sayfalarında sürekli iflas haberlerine yer verdi. Krizden dolayı liman yükleme boşaltma maliyetlerinin artması, dış ticareti de olumsuz yönde etkiledi. 1929'da İzmir bölgesinden yapılan 22.800 ton incir ihracatından 8,1 milyon lira gelir elde edilirken 1930 yılında aynı miktar ihracattan ancak 5,5 milyon lira gelir sağlandı (Genç, 2010: 88). Ticaretin yanında İzmir'de hayat pahalılığı da artarken ekmeğin fiyatı 14.5 kuruşa kadar çıktı. (Emrence, 2014: 70).

Bu atmosferde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), vergileri düşüreceği, tüccar ve köylü kesiminin sorunlarını çözeceği ve azınlıkların problemleriyle ilgileneceği vaatleriyle İzmir'de belli oranda karşılık buldu. Bu çalışmamızda amacımız Cumhurbaşkanlığı Arşiv belgeleri ışığında krizin en çok hissedildiği İzmir'de SCF'nin köylü ve tüccar kesimine yaklaşımlarının 1930 Belediye Seçimlerine ne ölçüde yansıdığını ve seçimin bir beka sorununa dönüşüp dönüşmediğini irdelemektir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Teşkilatlanması ve Seçimlere Yansıması

SCF Merkez Teşkilatı kurulduktan sonra fırka kadroları taşra teşkilatlanmasına başladı. Fethi (Okyar) Bey, sadece I. Umumi Müfettişlik mıntıkasında teşkilatlanmayacaklarını bildirdi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-4, D 57,F 3-160; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 490.01/435.1804.2-1). Teşkilatlanmada sahil şeridi, iç bölgelere göre daha hızlı örgütlendi (BCA, 030.10/240.618.19-5). İzmir ticari kapasitesi ve önemli bir ihracat limanına sahip olmasından dolayı muhalefetin önemseydiği kentlerin başında geldi. Muhalefet İzmir'de ekonomik söylemleri diğer bölgelere göre daha yoğun bir şekilde kullandı.

Bu doğrultuda Fethi Bey, partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra İzmir ve çevresine bir seyahat yapmaya karar verdi. Fethi Bey, bu seyahatiyle hem kamuoyunun durumunu yakından gözlemlemeyi hem de partisinin il ve ilçe teşkilâtlarını kurmayı amaçladı. Fethi Bey'in ilk yurtiçi seyahatini İzmir ve çevresine yapma gerekçelerinden biri de bu bölgenin 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden diğer bölgelere nazaran daha fazla etkilenmiş olması gelmekteydi (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1930; Weiker, 1973: 87).

Konya Vapuruyla 7 Eylül'de İzmir'e gelen Fethi Bey, İzmir Palas Oteli'nin balkonundan şu konuşmayı yaptı;

İzmir ahalisinin tezahürâtından memnun kaldığım ve kendilerine hürmet beslediklerim efkârımı gazete ile neşredeceğinden kanu-

nun haricine çıkmayarak sükûnetle dağılmalarını Türk milletinin saadeti hususunda lâzım gelen tedabirin ittihaz edileceğinin ve vilayeti şarkiyede karışıklığın yakında hüsnü suretle neticeleneceğini, harekâti milliye'nin bidayetinden nihayetine kadar çalışıp bir müddet istirahatata çekilip şimdi yine hayatı siyasiye atıldığını ve inşallah birçok terakkiyata doğru gidileceğine (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9, D 57, F 3-178).

Bu konuşma sonrası iktidar tarafından muhalefet suçlanmasına rağmen Fethi Bey, konuşması bittikten sonra halkı sükûnete davet ettiğini, herhangi bir olay yaşanmaması için evlerine dağılmaları yönünde açıklamada bulunduğunu söylemekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9, D, 57, F.3-178.).

Teşkilat kurma çalışmalarını sürdüren Fethi Bey, Alsancak Stadyumu'nda, yaklaşık 50.000 kişinin katılımıyla kalabalık bir halk kitlesine bir konuşma yaptı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-9, D 57, F 3-177; The Times, 9 September 1930; Son Posta, 9 Eylül 1930). Konuşmasında, İsmet Paşa Hükümeti'nin devletçi uygulamalarını eleştirerek, girişimciliğin desteklenmesi, yabancı sermayeye olanak sağlanması ve ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğine vurgu yaptı (Yarın, 8 Eylül 1930; Akşam, 8 Eylül 1930). Bu dinamiklerle Fethi Bey, İzmir gezisinde güçlü bir toplumsal taban oluşturmak için farklı argümanlarla partisine bir alan belirlemeye çalıştı. Fethi Bey'in, girişimciliğin desteklenmesi gerektiğini belirtmesi, ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını ortaya koyması ve yabancı sermayenin önemli olduğuna vurgu yapması, İzmir'de bir karşılık bulmaya başladı.

Bu konuşmanın geniş kitleler tarafından desteklenmesi üzerine Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kadroları, bu konuşmayla ilgili serseri ve ayak takımının toplandığı, kalabalığın muhalif yanlısı basın tarafından şiririldiği, Anadolu gazetesine saldırıldığı ve komünistlerin olayları tahrik ettiği düşüncesindeydi (Koçak, 2006: 212). Dahiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey de İzmir olaylarının arkasında yabancı güçlerin, komünistlerin ve sermayedarların organize işi olduğunu ve SCF'yi destekler gibi gözükten bu grupların İzmir üzerinden devlet aleyhinde bir kaos oluşturduktan sonra bu ortamdan faydalanmayı planladıklarını öne sürmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-4, D 57, F 3-448.). Her olayın arkasında komünistlerin olduğu algısı birçok olayda olduğu gibi burada da karşımıza çıkmaktaydı. İktidar, İzmir'de belediye seçimlerine gidilen süreçte yabancı güçlerin, komünistlerin vb. güç odaklarının kaotik bir ortam oluşturma düşüncesinde olduklarından hareketle seçime bir beka meselesi olarak yaklaştı.

Fethi Bey'in İzmir'e gelmesiyle muhalefetin teşkilat çalışmaları

da hızlandı. SCF, İzmir teşkilatının kurulması için Hizmet gazetesinin sahibi Zeynel Besim Bey ile Yeni Asır gazetesinin sahibi İsmail Hakkı Bey uğraş vermektedir. Fethi Bey İzmir’de teşkilatla ilgili çalışmalarını bu kişiler üzerinden yürüttü (Tabak, 1993: 189). Yürütülen çalışmalar sonucunda SCF İzmir Ocak Teşkilatı, Doktor Hayri Bey, İsmail Müştak Bey, Avukat Nuri Fettah Bey, Avukat Süleyman Faik Bey, Banka Müdürü Selahaddin Bey, Tüccar Giritli Hüseyin Bey’den oluştu (Vakit, 7 Eylül 1930). İzmir merkez teşkilatının kurulmasından sonra SCF, Karşıyaka, Bornova, Buca, Değirmendere, Cumaovası ile beraber İzmir’de 18 Ocak Teşkilatı kurdu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-276.).

Muhalefetin en önemli kalelerinden biri gibi görünen İzmir’de, Yeni Asır ve Serbest Cumhuriyet gibi gazeteler, yeni firkanın yayın organını niteliğindedir. Yeni Asır’a göre, SCF ızdırabın ve ihtiyacın doğurduğu bir teşekküldü. Gazete, firkanın kurulmasıyla, firkaya her taraftan yoğun müracaatlar yapıldığını sık sık okuyucusuna duyurmaktaydı (Yeni Asır, 13 Ağustos 1930).

İzmir’de teşkilatlanma çalışmalarının tamamlanmasıyla tartışmalar da başladı. Ekonomide liberal söylemlerin yanında inkılap karşıtı kesimin muhalefet çatısı altında toplanması istenmeyen olayları da beraberinde getirdi. İktidar tarafından SCF’nin köylerde çok kolay teşkilatlandığı, iktidarla kişisel problemi olanların muhalefet çatısı altında zararlı faaliyetlerde bulunduğu söylemlerinden hareket etti. Yaşanan olaylarında etkisiyle mübadillerin yoğun yaşadığı kentlerin başında gelen İzmir’de iktidarın başlatmış olduğu türdeş ve seküler bir toplum oluşturma projesinin bölge halkı tarafından içselleştirilmediği görüldü. Toplumun bazı kesimlerinin farklı beklentiler içerisine girmesi belediye seçimlerinde çatışma ortamının oluşmasına neden oldu.

İzmir’de 1930 Belediye Seçimleri ve Yaşanan Olaylar

Nisan 1930’da TBMM’de yapılan çalışmalar sonucunda 163 maddeden ve 8 ana bölümden oluşan yeni belediye kanunu kabul edilerek, 14 Nisan 1930’da yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471). Belediye seçimleri, o dönemde izlenen yöntem gereğince ülke çapında bir gün içinde değil, il, ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmaktaydı.

Seçimler başlamadan İzmir belediye sınırları içerisinde nüfusun 163.405 olduğu, 1-18 yaşında olanların 73.000 ve geri kalan 90.000’in seçmen olduğu tespit edilmişti. Belediyenin kayıtlı olarak tespit ettiği rakamın 50.000 civarlarında olduğu, yakın zamanda belediye tarafından bunun tamamlanmasının şart olduğu da ifade edilmekteydi. Kadınlara ilk defa

seçim hakkının verilmesi seçmen listesinin eksikliğinin diğer bir sebebi olarak görülmektedir. Seçimlerde seçmen listelerinin tamamlanacağı ve 1 Ekim 1930'da seçimlere başlanacağı bildirilmektedir (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-175.).

Bir hafta askıda kalan listelerin kaldırılmasından sonra, 1 Ekim'de iki haftalık seçim süreci başlamıştı. 15 seçim bölgesine ayrılan İzmir merkezde 33 ayrı sandıkta, iki bağımsız aday ve iki fırka yarıştı. Fırkaların 68 kişilik listelerinde yer alan adayların mesleki dağılımlarına baktığımızda, CHF listesinde; 23 tüccar, 14 doktor, 1 eczacı, 7 avukat, 2 mimar, 2 mühendis, 1 eski belediye reisi, 2 banka sahibi, 1 gazete sahibi, 2 müdür, 2 din adamı, 3 kadın ve 1 ziraatçı yer almaktaydı. Buna karşılık SCF listelerinde; göçmenler, Gayrimüslimler ve uluslararası ticaretle uğraşanların dâhil olduğu 35 kişilik bir tüccar grubu, 11 avukat, 7 doktor, 1 baytar, 3 mühendis, 1 eski vali, 1 gazete sahibi, 11 göçmen, 5 Gayrimüslim, 2 kadın ve 1 çiftçi bulunmaktaydı. CHF'ye göre kendi adayları İzmir'de muhalif fırkanın bile takdir ettiği kişilerden oluşmaktaydı. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-17.). İki fırka adayları arasında tüccar kesiminin çokluğu dikkat çekmekteydi. İzmir'in kendine özgü ekonomik dokusunun dikkate alındığının bir göstergesiydi.

SCF İzmir listesinde, çoğunluğu Yahudi olmak üzere 6 Gayrimüslim aday yer almaktaydı. Listede şu isimler bulunmaktaydı: Tüccar Josef İstrogo, Avukat Hasan Pertev, Tüccar İzak Goboy, Manifaturacı Safter, Avukat Menahum Adato, Doktor İzak Kuri. İzmir yerel basınında Yahudilerin Siyonist olmakla suçlanarak hakarete uğrayıp, tehdit edildikleri öne sürülmekteydi. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-52.).

SCF'nin adaylarıyla ilgili bilgiler veren Vali Kazım (Dirik) Bey, Serbest Cumhuriyet gazetesinin muhalif fırkanın belediye başkanlığına İzmir'den Emekli Adana Valisi Müştak Bey'i göstereceğini yazdığını, fakat bu şahsın halk tarafından tutulmadığı gerekçesiyle adaylığından vazgeçildiğini öne sürmekteydi. Kendisinin bizzat yaptırdığı araştırmada SCF'nin belediye üyeleri adaylarından olan Basri Efendi'nin çok tehlikeli biri olduğu, her sene Atina'ya gittiği, Avrupa'da bir Rum kadını ile gayri meşru ilişki yaşadığı, yüzelliliklerle çok yakın olduğu bilgisinin yanında ayrıca SCF'li olan Erzurumlu Hamdi adında birinin İzmir tanzifat arabacılarından 70 kişiyi kendi yanına çekerek işten ayrılmalarını sağladığını, kargaşa yaşanacağını düşünen kolluk kuvvetlerinin olaya müdahale ederek Hamdi Bey'i uzaklaştırıp, arabacıları yatıştırdıklarını rapor etmekteydi. Ayrıca SCF'nin geliş güzel üye kaydettiği, teftiş ve kontrol etme yetkisinin hükümette olduğundan, il muhabirlerinin inceleneceğini belirtmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-52.). İktidar, SCF içinde

özel hayatı sorunlu ve Yüzelliliklerle işbirliği içinde olanların olduğu bilgisini ön plana çıkartmaktaydı.

Seçimin başlaması yerel basında da yer aldı. Anadolu Gazetesi seçimlerin başladığı gün “Aziz İzmirli ve Karşıyakalı, Belediye intihabına bugün başlanıyor. Reylerinizi Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine verirken vicdanlarınızda derin bir haz ve itminan duyacaksınız” manşetiyle okuyucularının karşısına çıkarken (Anadolu, 1 Ekim 1930) Hizmet Gazetesi ise seçimden bir gün önce “Reyinizi Serbest Fırkaya veriniz” manşetini atmış ve “Vatandaş: Reyinde serbes ol!” diyerek tutumunu açık bir şekilde göstermekteydi. Ayrıca SCF’nin belediye adaylarının değerli şahsiyetler oldukları da Hizmet gazetesinin sayfalarında sık sık vurgulanarak, “Kanunsuzluk görürsen hakkını ara” demek suretiyle de seçmenlere uyarıda bulunulmaktaydı (Hizmet, 30 Eylül, 1930).

Seçimlerin başlamasıyla iktidar bir dizi önlemler aldı. CHF Teşkilatı’nın yaptığı araştırma sonucunda İzmir Belediye Başkan Vekili Giritli Şakir Bey’in seçimleri sağlıklı bir şekilde idare edemeyeceği anlaşıldığından yerine Eczacı Ferit’in getirilmesinin daha uygun olacağı kararına varıldı (BCA, 490.01/2.5.17-2.). Dâhiliye Vekili Şükrü Bey, CHF Umumi Kâtibi Saffet (Arıkan) Bey’e gönderdiği raporda İzmir, Bergama, Tire, Ödemiş’te teşkilatların belediyelerle daha yakından ilgilenmesini istedi. (BCA, 490.01/2.5.17-2.). Seçimlerin güvenli bir ortamda yapılması için gerekli çalışmalar da aksatılmadan yürütüldü. Vali Kazım Bey, belediye seçimlerinin serbest ve özgür bir ortamda gerçekleşmesi için bütün tedbirleri aldıklarını, en ufak şikâyet ve eksikliğin bile dikkate alındığını, şikâyetlerin çoğunun yaygara niteliğinde olduğunu ve İzmir merkezde Belediye Başkanı Sezai Bey ve SCF Ocak Başkanı Doktor Ekrem Hayri Bey’in sıklıkla bir araya gelerek aksaklıklarla ilgili fikir alışverişini sürdürdüklerini ifade etti. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-80.).

İktidar fırkası, seçimler öncesinde İzmir’de sükûnetin hâkim olduğunu, fakat iki fırka arasında oluşan rekabet ortamının istikrarlı havayı bozacağı ve sıkıntılı bir sürecin başlayacağı endişesini de taşımaktaydı. SCF’nin İzmir’de kullandığı en önemli argüman Mustafa Kemal Paşa’nın kendileriyle beraber olduğu ve hareket ettiği algısını oluşturmasıydı. İktidar fırkasına göre; Mustafa Kemal Paşa’nın CHF’nin başında olduğu açıklaması, muhalefetin istismar politikasını ortaya çıkartmasının yanında fırkaya güven zedelendiğinden ikilemde olan seçmen kitlesinde önemli ölçüde bir rahatlama meydana getirmiş olmasıydı. Bununla birlikte yerel yöneticiler, Ege’de pek tanınmayan Fethi Bey’in Mustafa Kemal Paşa ismini kullanarak bölgede bir karşılık bulmaya çalışmasını, ayak takımı ve serserilerin işine geldiğini ve bundan nemalanmak isteyenlerin olduğunu

ileri sürmekteydiler. İşçi sınıfının aniden grev kararı almasının bir tesadüf olmadığını, tekrardan sıkıntılı bir sürecin başladığını ve Cumhuriyet Adliyesi'nin bu tür adli olaylarla meşgul edildiği düşüncesini savunmaktaydılar. Yerel yöneticiler, yerine getirilmesi imkân dâhilinde olmayan vergilerin düşürülmesi, borçların kaldırılması, muhacirlerin borç bakiyelerinin affedilmesi ve tekellerin kaldırılarak şekerin sekiz kuruşa ineceği, rakının on kuruşa içileceği propagandalarının siyaset ahlâkına zarar verdiği düşüncesindeydiler (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-369). Bu söylemlerle muhalefetin halkı yanına çekmek için temelsiz popülist politikalar takip ettiği inancını taşımaktaydılar.

İki fırka da seçimlerin başlamasıyla birbirini suçlayıcı tarzda bir yaklaşım sergilemeye başladı. Seçimde iktidar, söylemlerini daha çok muhalefetin seçimleri tahrik ettiği ve muhalefette yer alanlardan bir kısmının Milli Mücadele'de Yunanlılarla işbirliği içinde olduğu temeline oturtmasına karşılık; muhalefet ise Vali Kazım Bey'in iktidarın bir memuru gibi olaylara müdahale ettiği söyleminden yürümekteydi. Bu anlamda Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde 1930 Belediye Seçimlerinde yaşanan olaylarla ilgili birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Vali Kazım Bey, Hizmet gazetesinin SCF'yi körü körüne desteklediğini söyleyerek kolluk kuvvetlerinin seçimlere müdahale ettiği iddiasının doğru olmadığını öne sürdü. SCF yanlısı gazeteler, iktidarın oy toplamak için işçi sınıfı ve esnaf kesimini tahrik ettiğini, bunun da istenmeyen olaylara neden olduğunu sayfalarına taşıdılar. CHF'nin seçimler sırasında kullandığı en önemli koz, muhalefetin belediye üyeliklerine adaylıklarını koyanların çoğunun 150'liklerle bağlantılı olmasıydı. Ayrıca Yunanistan'ın İzmir işgalinde işgalcilere destek verenlerin muhalefetin nümayiş gösterilerini organize ettiği de iddialar arasındaydı. Yunanlıların İzmir'i işgal dönemlerindeki geçmişi, iktidarın söylemlerinde sürekli yer bulmaktaydı.

Seçimlere Vali Kazım Bey'in hazırladığı raporlar ve açıklamalar damgasını vururken aynı zamanda da seçimlerin kazanılması için valinin hükümetle koordinasyon içinde olduğu bilgisi muhalefetin iddiaları arasındaydı. Valinin ilçelerde yaptırdığı incelemelerde; muhalefetin seçmen kazanmak için temelsiz argümanlar kullandığı öne sürüldü. Bunlar arasında; Ödemiş ve Tire köylerinde dini nikâh ve iki eşle evlenebilmenin serbest olacağı, Tire'de SCF'ye yakın olan Doktor Mustafa'nın çok sık nutuk vermesi, Ödemiş Hükümet Doktoru Cahit Bey'in istifa ederek Ödemiş Belediye Başkanlığı'na adaylığını koyması ve Menemen Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Kâzım Efendi'nin Menemen'de gevşek bir otorite kurarak ayak takımını şımartması gösterilmektedir. Valinin raporu doğrultusunda seçim sonuçlanıncaya kadar Yüzbaşı Kazım Efendi'nin yerine başkasının atanmasının daha uygun olacağına karar verildi. Ayrıca hükümetin yaptırdığı

incelemede Doktor Mustafa Bey'in verdiği nutuklarda sıkıntılı bir durum olmadığı, CHF'nin de sıklıkla miting yapması tavsiye edilmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-50.). Diğer birçok bölgede olduğu gibi İzmir'de de iktidar, muhalefeti dini söylemler kullanmakla suçlamaktaydı.

Benzer şekilde Vali Kazım Bey, Bayındır İlçesi savcısının yanlış hareket ettiği iddiaları karşısında her iki fırkanın da propaganda çalışmalarını yürütmesine rağmen CHF Kaza mutemetlerinin halka tavsiyede bulunmalarını, SCF yerel yöneticileri bir suç unsuru olarak görmelerinin yanlışlığına değinmekteydi. SCF yöneticileri ise durumdan ötürü tavsiye ve tesir suçlarından mahkemeye verdiklerini, durumun düzeltilmesi için gerekli itirazlarda bulduklarını belirterek tarafsızlık ilkesi adına savcının buradan alınmasının en doğru karar olacağını düşünmekteydiler (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-51.). Muhalefet İzmir'de sıklıkla iktidarın devlet aygıtlarını kendilerine karşı kullandığı iddialarını gündeme getirmekteydi.

İktidar, İzmir'de daha çok muhalefeti destekleyen Hizmet ve Yeni Asır gazetelerinin haberlerini yalanlamaya ve çürütmeye yönelik bir dil kullanmaktaydı. Vali Kazım Bey'e göre Hizmet gazetesi seçimlerde olayları tahrik ederek, esnaf teşkilatını SCF'ye kanalize edebilmek adına abartılı yazılar paylaşmakta, polislerin karakolda SCF'lilerle dayak attığını öne süren yalan haberler yazmaktaydı. Ayrıca "işçinin hakkı yoktur, külfetin nimeti yalnız sefalettir." diye yazılar yazan Hizmet gazetesi sahibi Zeynel Besim Bey, işçi sınıfını sürekli kışkırtmaktaydı. Valiye göre bu tür haberler gerçeği yansıtmadığı gibi ortamı karıştırmak amacıyla da kullanılmaktaydı. Bütün bu iddialar karşısında Zeynel Besim Bey, SCF'nin yayın organı olmadıklarını, sadece ekonomiye bakış açısından muhalefet fırkasıyla benzerlik gösterdikleri açıklamasında bulundu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-17.).

Vali Kazım Bey, Hizmet gazetesinin yanında Yeni Asır gazetesi için de benzer düşünceler ortaya koymaktaydı. Gazetenin tahrik edici haberlere yer verdiğini, hükümet aleyhinde kışkırtıcı yazılar yazdığını, İzmir seçimlerinin SCF tarafından kesin kazanılacağını haberinin bile yapıldığını ve bir kısım cahil kişiler ve işçi sınıfını yanına almaktan başka bir gücü olmayan SCF'nin bu gazete tarafından şişirildiğini düşünmekteydi (BCA, 030.10/78.519.2.).

İktidara göre muhalefete yakınlığıyla bilinen İzmir'deki basın kuruluşları da seçimler öncesi ve sırasında olayları tahrik etmeye çabalamaktaydılar. CHF'ye "Mutemetler Saltanatı" unvanı takarak, devlet otoritesine karşı halkı kışkırtmaktaydılar. Yerel gazetelerin yanında İzmir'deki

olayları, Yarın, Son Posta ve Köroğlu gibi yalan ve tahrik edici haberler yapan gazeteler de etkilemekteydiler. İktidar fırkası kendilerinin adil ve tarafsız olduğunu, bunun kanıtı olarak da kendilerine yakınlığıyla bilinen Anadolu gazetesi idare müdürünün dahi tutuklanmasını göstermekteydi. SCF'nin seçim propagandasında kendi iktidarlarını hedef aldığını şu sözlerle ifade etmekteydiler;

Serbest Cumhuriyet fırkası yeni fikirleriyle programlarını neşri ve herkese ilân edebilir. Fakat bu sırada Manisa'da, şurada burada Cumhuriyet halk fırkası ve o fırkaya istinat eden hükümet ile ricali aleyhine tahrik ve tahrik mahiyetindeki cereyanların hemen her yerde görülmesi büyük mikyasta avamfiriplik, demagoji yapılması gibi hareketleri menfi kuvvetten dahi istifade yolunda gösterilen amellere işaret addolunuyor (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-309.).

Hükümet ve yerel idareciler seçim çalışmalarında muhalefetin ortaya koyduğu politikaları daha çok çürütmeye yönelik bir çizgi takip etmekteydiler. Vali Kazım Bey, Dâhiliye Vekili Şükrü Bey'e gönderdiği raporda; SCF'nin kendi matbaasında gizli bir şekilde beyaz bir kâğıt üzerine, kırmızı renkli rozet bastırıldığı, milli veya özel günlerde takılan bu rozetlerin uygun olmamasına rağmen seçim günü işçi sınıfının da takacağı yönünde bilgilerin geldiğini, davul ve zurna eşliğinde bu rozetlerin tahrik unsuru olacağını söyleyerek, İzmir'in geçirdiği sıkıntılı günlere bir daha geri dönmemesi için gerekli önlemlerin alınacağına yönelik bir tavır ortaya koydu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-69.). İktidarın İzmir'deki seçimleri dikkate aldığı ve önemseydiği Dâhiliye Vekili ile valinin sürekli iletişim halinde olmasından anlaşılmaktaydı.

Seçimlerde iktidar daha çok muhalefetin rejimin bekasını tehdit ettiğine yönelik bir refleks ortaya koydu. Dâhiliye Vekili Şükrü Bey de, Cumhurbaşkanı Genel Kâtibi Tevfik Bey'e gönderdiği raporda; İzmir'de muhalefetin izlediği politikaların bir değerlendirmesini yaparak, SCF programının gerçeği yansıtmadığını, emperyalistlerin, ecnebi sermayesinin ve komünistlerin hedeflerine ulaşmak için muhalif fırkayı kullandıklarını, bu grupları bilerek veya bilmeyerek bir araya getiren devleti yıkma düşüncesi olduğunu belirtmekteydi. Devlet otoritesinin yıkılmasından sonra bu grupların SCF'nin programını terk ederek, kendi emelleri için çalışacaklarını, bu hedeflerini "bulanık suda balık avlamak" olarak değerlendiren Şükrü Bey, muhalefetin halkı yanına çekebilmek için de fes ve Arap harfleri geri gelecek, vergi kalkacak, faizsiz borç verilecek vaatleriyle darbe için zemin oluşturmakta olduklarına inanmaktaydı. Yerel yöneticilerin memurlar aracılığıyla halkı bu tür propagandalara inanmamaları için çalışma yap-

masının gerekli olduğuna da vurgu yapmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-449.). İktidar fırkası, inkılapların hedef alınarak şapka kalkacak fes gelecek gibi irticai uzantıların köylere kadar ateş gibi yayılmasına zemin hazırlanmasını şiddetli şekilde eleştirmekteydi. İktidar, muhalefeti yabancı sermayenin kontrolünde inkılapları ortadan kaldırmak isteyen bir hareket olarak değerlendirmekteydi. İktidara göre SCF'nin başı dışarıda olan çıkar odaklı uzantıları mevcuttu. Görüldüğü üzere iktidar, seçimlerde yeni söylemler geliştirmek yerine bütün enerjisini muhalefetin ortaya koyduğu vaatleri çürütmeye yönelik bir tavır benimsemeye yöneltti.

Vali Kazım Bey, Bergama SCF Ocak teşkilatının açılışında konuşan Ocak Kâtibi Haluk Bey tarafından söylenen ve hükümete karşı cümleler içeren konuşmayı, CHF Genel Merkezi'ne bildirdi. Konuşmada;

Cumhuriyetin esası hürriyet ve fazilettir, vatandaşlar hürriyetsiz Cumhuriyet istemeyerek ve farkına varmayarak feyizli hedefinden uzaklaşır nitekim tek fırka ile yaşatılmak istenilen bizim cumhuriyet idaresi de son senelerde hürriyet susmuş ve murakabesi bozulmuş ve kalplerde korku hükümran olmuştu. Refah denilen şey serap oldu kalplerin bir tazyik altında bulunduğu bu devirde feyizli manasını kaybediyordu. Bu tazyik kalpleri bunaltıyordu.

Cumhuriyet rejimi ile sıkıntılarının olmadığını, uygulamalarından rahatsızlık duyduklarını ifade etmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-80.). İktidarın suçlamalarına karşın muhalefet, rejimle sorunlarının olmadığı vurgusunu ön plana çıkartmaktaydı.

İktidar söylemlerini muhalefeti yermeye yönelik bir çizgide sürdürürken satır aralarında muhalefetin halktan karşılık bulmasını da irdelemekteydi. İki fırkanın birbirini suçladığı seçimde iktidar fırkası, muhalefeti sert sözlerle suçlarken özeleştiri de yaparak İzmir ve çevresinde iyi çalışmadıklarını, muhalefetin kahvehanelere kadar indiğini, kendi teşkilat çalışmalarının zayıf kaldığını, fırka mutemedinin gelişmeleri okuyamadığını ve bu yüzden ciddi bir değişime ihtiyaç olduğunu da ayrıca belirtmekteydi. Fırkanın Bahribaba parkında düzenlediği miting her ne kadar bazı çevreler tarafından eleştirilse de iktidarın yeniden toparlanması ve seçimde yeniden heyecan oluşturması açısından olumlu olarak değerlendirilmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-373.).

İktidar, İzmir merkezden ziyade muhalefetin ilçelerde daha etkili propaganda yaptığını düşünmekteydi. En yoğun propagandanın Mene-men'de yapıldığını, Serezli İbrahim adında birinin bundan sonra burada vergi verilmeyeceğini, verilen vergilerin geri alınacağını ve kadınları artık erkek doktorların muayene edemeyeceğini söylediğini iddia etmekteydi. Bunun yanında iktidara göre Kürt Mehmet ve Fethi Beylerin sıtma ile mü-

cadeleye engel olmaya çalıştıkları, Mehmet Paşa Camisinin önünde “İnna Fetahhaleke” yazılı bir sancağı tutan Şöför Tömaki Mehmet’in halkı tahrik ettiği, benzer şekilde nahiye eski müdürlerinden Niyazi Bey’in Fethi Bey’in İzmir’de verdiği miting esnasında hükümet aleyhinde intikam almaya sevk eden konuşmasından ötürü ağır ceza mahkemesi tarafından tutuklandığı ve Giritli Raşit ile birlikte hükümet aleyhinde propaganda yapma suçundan tutuklananların 21 kişi olduğu da suçlamalar arasındaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-309.). 23 Aralık 1930’daki Menemen olayı yaşanmadan önce Menemen’de bu tür olayların benzerleri görülmekteydi. Menemen İlçesi’nde irticai faaliyetlerin yoğun bir şekilde kendini gösterdiği öne sürüldüğü bilgisi SCF’nin kapanmasından kısa bir süre sonra yaşanan Menemen olayı, kaygıların ne kadar isabetli olduğunu ortaya koyan önemli bir örnekti.

Seçimler sırasında birçok adli olay da yaşandı. Kuşadası’na bağlı Selçuk’ta bir gazinoda iki fırka taraftarları arasında çıkan olaylar üzerine, Jandarmanın müdahalesiyle 3 kişi ile birlikte İzmir’e bağlı Narlıdere, Tahtacı Köyü’nde mahalle muhtarlarının SCF Ocak binasına saldırdığı iddiasıyla tutuklanarak savcılığa sevk edildiler (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-54.). Benzer şekilde Çeşme İlçesi’nde iki muhacir köylünün sarhoş bir şekilde “Yaşasın Fethi Bey” diye bağırarak halkı galeyana getirdikleri, Kemalpaşa İlçesi’nde sarhoş olan bir grubun kahrolsun Cumhuriyet diye bağırdukları da iddialar arasındaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-276.). Anadolu gazetesi, İzmir-Ödemiş yolunda bir otomobilin silahlı bir şekilde soyulması olayını soyguncuların üzerinde SCF rozetleri ve Fethi Bey’in resimlerinin bulunmasını, SCF’lilerin bu işin içinde olabileceğine yormaktaydı (Anadolu, 12 Teşrinievvel 1930.)

Seçim sırasında adli olaylardan ötürü savcılığın yaptığı soruşturmada 18 Eylül 1930’da toplam 15 kişi tutuklandı. Soruşturmanın derinleştirilmesi sonrasında Şen Gazinosu’nda İngiliz Hakkı, Çifte Kafa Ahmet ve Yemenli Seyit ve firarda olan elebaşları Hakkı’nın iktidar aleyhinde para kullanarak toplantılar yaptığı ve Yeni Asır gazetesinden İsmail Hakkı, Avukat Muvaffak Sabri ve Avukat Halit Tevfik’in de bu toplantılara katıldığı ifade edilmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-50.) 7 Eylül 1930’daki SCF’nin mitingine Laz Temel Kaptan ile arkadaşları şoför Sıtkı, Kayserili Cemal, Giritli İbrahim ve Köse Mustafa’nın halkı ücretsiz olarak miting alanına taşıdıkları, Laz Ahmet’in araçların benzinini karşıladığı, halkı fırkaya kaydettirmek için uğraş verdikleri ve asıl amaçlarının komünizm düşüncesini yaymak olduğu ve bu yüzden haklarında inceleme başlatıldığı, iktidar tarafından öne sürülen iddialar arasındaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-262.). Rejim için büyük bir tehdit unsuru olarak görülen komünizm endişesi, İzmir’de sıklıkla günde-

me gelmekteydi.

İktidar fırkası, seçim sırasında merkezden çok ilçelerde olayların ve sorunların yaşandığını ısrarla savunmaktaydı. Bergama SCF Ocak teşkilatının açılışında Avukat Haluk Bey'in konuşmasına 300 kadar kişinin katıldığını, bunlardan çoğunun çocuk olduğunu, Karaburun'da açılan SCF ocağında ise; Yunan kralına biat ettiği iddia edilen ve Yüksek Karar Heyetine tard edildiği söylenen Tapu Memuru Ali Hızan'ın muhalefet tarafından propaganda faaliyetlerinde kullanıldığını söylemekteydi. Benzer şekilde Kemalpaşa İlçesi'nin Armutlu ve Sinancılar Köylerinde muhalefetin propaganda faaliyetlerinde aşırıya kaçtığından Öğretmen Cemal ve Ahmet Beylerin tutuklandıkları ve Kürt Cafer Sadık ile Aşçı Sadık'ın da CHF binası ve Anadolu Matbaası'na saldırdığı iddiasıyla gözaltına alındıklarını kamuoyuyla paylaşmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-48.).

İktidara göre benzer şekilde Seydiköy Nahiyesi Gölcükler Köyü'nden Bekiroğlu Hüseyin Efendi'nin köy halkına "İzmir Valisi dört gündün beri İzmir'den kaçtı ahaliyi soydu Hükümeti ve istibdadı devirdik" dediği iddiasıyla mahkemeye sevk edildiler. Kuşadası'nın Akıncılar Nahiyesi Şirince Köyü'nde açılan SCF Ocak binasına giren 3 kişinin kırdıkları eşyaları dışarıya çıkardıkları haberleri üzerine SCF İzmir Ocak Başkanı Doktor Ekrem Hayri Bey'in şikâyet dilekçesiyle inceleme başlatılmasına rağmen yapılan tahkikat sonucunda olayın abartıldığı tespiti yapıldı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-183.).

İktidarın yanında muhalefette iktidarın devlet aygıtlarını çıkarları doğrultusunda kullandığını düşünmekteydi. SCF raporlarında; CHF Mutemedi, İzmir Jandarma Kumandanı Mustafa Bey, Milletvekilleri Vasıf ve Haydar Rüştü Beylerin geceleyin Kemalpaşa'da halkı tehdit ettikleri, halka Mustafa Kemal Paşa'nın SCF'nin kuruluşundan habersiz olduğunu söyledikleri, SCF'nin Ermeni ve Rumlardan oluştuğunu ve vatani İtalyanlara teslim edecekleri yönünde propaganda yaptıkları yer almaktaydı (Balkaya, 2006: 60).

Asayiş ve adli olaylarının dışında seçimlerde en çok tartışılan konu seçmen listelerinin eksik olduğu yönündeki haberlerdi. SCF İzmir Teşkilatı, seçim defterlerindeki sıkıntıları belediye başkanı ile konuşup mutabakat sağlamalarına rağmen gerek İzmir ve gerek Karşıyaka'da defterlere geçirilmemiş mahalleler ve sokaklar olduğu bilgisini paylaşmaktaydı Örneğin Mortakya Mahallesi ve Karşıyaka'da 10 mahallede seçmenlerin çoğunun defterlere yazılmadığı, İzmir'in 3/2'sinde defterlerin eksik olduğu, belediye başkanının bu eksikliği kabul etmesine rağmen muhtarların defterlerde eksiklik olmadığı görüşünde ısrar etmelerinin nedenini anlamakta

zorlandıklarını belirtmekteydi. (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-171.). SCF İzmir Ocak Başkanı Dr. Ekrem Bey, muhtarlar tarafından belediyeye verilen isimlerin bir kısmının deftere geçirilmediğini isimlerle açıklama yoluna gitti: Örneğin Dr Hayri, eşi ve hizmetçisi ve Yusuf Ziya Bey ve eşi mahalle defterinde isimleri olduğu halde belediye defterinde kayıtlarının olmadığını, bunun gibi birçok örneğin olduğunu ve bu yönde seçmenin itirazlarının dikkate alınmamasının yanlışlığına dikkat çekmek istedi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-171;Yarın,27 Eylül 1930). Anadolu gazetesi de bu fikri destekler mahiyette muhalefet fırkasının İzmir’de 70.000 seçmenden yarısının listelerde olmadığı iddialarını manşetine taşıdı (Anadolu, 26 Eylül 1930).

SCF’nin bu iddialarına karşın iktidar fırkası, defterlere geçirilmediği beyan edilen Mortakya Mahallesi seçmenlerinin defterde tamamının bulunduğunu ve muhtarların celbi üzerine polisın yaptığı inceleme sonucunda Maltızlar Mahallesi’nde bir mahalle olduğu tespitinde bulundu. On dört mahallede yapılan incelemeler sonucunda ise seçmenlerin deftere yazılmadığı bilgisinin doğru olmadığı, sadece seçmenlerden çok az bir kısmının defterlere yazılmadığının muhtarların verdiği beyandan anlaşıldığını ve bu eksikliklerin de kısa zamanda tamamlanacağını belirtmekteydi. İktidara göre Tepecik Mahallesi’ndeki eksik seçmen defterlerin tamamlandığı, Karşıyaka’da 12 mahallede seçmenlerin deftere yazılmadığı bilgisinin de doğru olmadığı, inceleme sonucunda sadece 6 mahallenin yazılmadığı anlaşılmaktaydı. Örnek olarak gösterilen Dr. Ekrem Hayri ve Dr. Yusuf Ziya Beylerin isimleri gerek belediyedeki esas defterde ve gerek mahalledeki defterde olduğu için iddiaların yersiz olduğu, seçmenlere il muhaber kâğıdı vermenin zorunlu olmadığı da belirtilmekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-173; Anadolu, 25 Eylül 1930). Benzer şekilde sandık görevlilerinin İzmir Öğretmen Okulu öğrencilerine SCF’ye oy verecekleri eğilimi göstermeleri üzerine kimlikleri olmaması bahanesiyle oy kullandırmadıkları da muhalefetin öne sürdüğü iddialar arasındaydı.(Son Posta, 20 Teşrinievvel 1930). Görüldüğü gibi iktidar ve muhalefet seçmen listelerini ve defterdeki usulsüzlükler noktasında birbirlerini suçlamayı sürdürmekteydiler.

Seçim Sonuçları

Seçimin İzmir merkezde çok sorunlu geçmeyeceği ilçelerde hareketli olacağı düşünülmekteydi. 16 seçim bölgesinin olduğu İzmir’de en hararetli geçecek yerlerin Giritlilerin, göçmenlerin, muhacirlerin ve işçi kesiminin yoğun yaşadığı Eşrefpaşa, Kemer ve Tepecik mıntıklarında olacağı düşünüldüğünden seçimin güvenli bir şekilde yapılabilmesi için bütün önlemler alındı. Ayrıca Karşıyaka, Bornova, Buca’da da ek önlem-

lerin alınmasına karar verildi. İzmir’de yoğun bir nüfusa sahip işçi kesiminin oylarını almak için iktidar fırkası, çalışmalarını bu kesime doğru yönlendirdi. Bu doğrultuda iktidar, SCF’nin liman işçileriyle yakından ilgilenmesinden rahatsızlık duyduğunu sürekli gündeme getirdi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-20.).

İktidarın yerel yöneticileri, istenmeyen olayların önlenerek asayişin sağlandığı, muhalefet fırkasının tüm çabalarına rağmen belediye seçimlerini kendilerinin kazanacaklarından emin olduklarını söylemekteydiler. Urla, Torbalı ve Kemalpaşa ilçelerinde muhaliflerin çıkarttığı olayların kendi fırkalarına oy kaybettirdiği, bu ilçelerde bu propagandaların önüne geçilmesi durumunda tekrardan güç kazanacaklarına inanmaktaydılar. İktidar, SCF’nin İzmir’de yabana atılmayacak ölçüde güçlenmesini belediyesi olsun olmasın köylere kadar teşkilatını genişletmesi olarak gösterirken bunun aynı zamanda köylerde kontrolsüz hareket etmenin de önünü açtığını savunmaktaydı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-309.).

Seçim esnasındaki bütün bu suçlamalara karşın Vali Kazım Bey, kimseye CHF’ye oy verin diye telkinde bulunulmadığını, memurların aileleri ile birlikte kendi istekleriyle fırkalarına oy verdiklerini ifade etti. Aynı zamanda Bergama ve Tire’de seçimlerin başlamasına rağmen İzmir’de henüz seçimlerin başlamadığını belirtti (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-51.). Türk Ocağı idari heyet seçimlerinde iktidar fırkasına yakın kişilerin kazanması, İzmir’de CHF’yi belediye seçimleri için umutlandırdı. CHF yöneticileri, seçimlerin daha sağlıklı geçmesi adına Karaburun, Urla, Bergama, Kemalpaşa, Kuşadası, Tire, Ödemiş, Dikili kaymakamlarını İzmir’e davet ederek seçim işlerinde dikkatli olmaları konusunda gerekli uyarılarda bulundu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV 9, D 57, F 3-311.).

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasıyla seçimlere geçilmiş, propaganda döneminde yaşanan gerginlikler seçim günü yaşanmamıştı. İzmir’de seçimler SCF aleyhine sonuçlanmasına karşın Dikili’de seçimin bittiği ve tasnif işlemlerinin devam ettiği bildirilmekteydi. İktidar fırkasına göre SCF, para ile tuttuğu külhanbeyler, propagandacılar vasıtasıyla kendilerine karşı baskı kurmaya çalışmaktaydı. Ayrıca vergilerin kalkacağı vaadinde bulunmalarının yanında dini propaganda da yapmaktaydılar. Bu politikalar bağlamında seçimleri Kuşadası, Seferihisar, Bergama, Menemen, Buca, Armutlu Kınık’ta muhalefet önde tamamladı (Koçak, 2006: 311).

Seçimlerde iktidar fırkasının gösterdiği 24 adayın tamamı kazandı. Seçim sonucunda açılan 34 sandıktan SCF 9.960, CHF 14.624 oy aldı (Hizmet, 20 Teşrinievvel 1930; Avşar, 1998: 157). On saat süren tasnif sonucunda 23.124 kişinin oy kullandığı seçimde, imzasız ve adres olmadığı için 1098 oy iptal edildi (Akşam, 21 Teşrinievvel 1930). Fethi Bey oyların iptal

linin usulsüz olduğunu, adres yazılmadığı gerekçesiyle iptal edilen oyların aynısının Adana belediye seçimlerinde sayılmasının da çelişkili bir durum olduğunu savundu. Ayrıca Fethi Bey, İzmir’de aldıkları oyun 18.132 olduğu iddiasında bulundu (TBMM Zabıt Ceridesi, XXII/5, 20). SCF’ye yakınlığı ile bilinen Serbest Cumhuriyet gazetesi, İzmir’deki seçimlere gölge düşürüldüğünü, sandığa gitmeyenlerin yerine bile oy atıldığını ve SCF’nin 10.000 oyunun değiştirildiğini sayfasına taşıdı (Serbest Cumhuriyet, 10 Teşrinievvel 1930). SCF kadroları, Kemalpaşa’da 11 oy farkla kazandıklarını, fakat Kaymakam Selahattin Bey ve Jandarma Kumandanı Mustafa Bey’in gece yarısı sandığa CHF lehine 260 oy atarak sonucu değiştirdikleri itirazında bulundular. Muhalefet aynı zamanda Karaburun’da Kaymakam Hilmi Bey’in jandarmalarla birlikte seçime müdahale ettiğinden halkın % 75’inin oyunu kullanmadığını ileri sürdü (Balkaya, 2006: 60). Vakit gazetesi, seçimlerin CHF tarafından kazanılmasına rağmen alınan oyların düşük olduğunu, Müdafaa-i Hukuk çizgisinden gelen CHF’ye yakışmadığı açıklamasında bulundu (Asım, Vakit, 21 Teşrinievvel 1930). İncelemeler sonucu usulsüzlük tespit edilen Menemen, Tire, Bergama, Seferihisar’da seçimlerin iptal edilerek yenilenmesine karar verildi.

Sonuç

İzmir geniş ekonomik altyapısı, ticari öneme sahip hinterlandı ve elverişli limanından dolayı 1930 Belediye Seçimlerinde iki fırkanın çetin rekabetine sahne oldu. 1929 Dünya Ekonomik Krizi, ticaret ve tarım hacminden dolayı kenti ciddi ölçüde etkiledi. Mübadiller, göçmenler, işçiler ve Gayrimüslimler ekonomik krizden çıkmak adına yeni arayışlara girecek, serbest ekonomi söylemlerinden ötürü muhalefete doğru yöneldiler. İktidar, muhalefetin seçimin sağlık yürütülmesini engelleyici tavır içinde olduğu suçlamasında bulunurken muhalefet ise iktidarın seçim aygıtlarını ve mülki amirleri arkasına aldığı iddialarından yürümekteydi.

Muhalefetin seçimlerde Yahudileri aday göstermesi ve Gayrimüslimlerin muhalefete yönelişleri, iktidarın ortaya koyduğu ulus-kimlik projesinin bu kesimler tarafından anlaşılmadığını ve içselleştirilemediğini göstermekteydi. Kimlik tartışmaları üzerinden yürüyen bir siyaset anlayışında iktidar, İzmir’de kalkınmaya yönelik bir politika yerine muhalefetin rejimin bekasını tehdit ettiğine yönelik bir söylemlerle seçmenin karşısına çıktı. İzmir’de muhalefet fırkası ile ilgili okumalarını komünist ve yabancı sermaye kontrollü bir siyasi hareket olduğu ve kontrolsüz yığınların hareketinin inkılaplara zarar vereceği düşüncesine dayandırmaktaydı. İktidar, muhalefet fırkasında yer alan bazı üyeleri, Milli Mücadele döneminde Yunanlılarla işbirliği yapmak ve yüzellilikler listesinde olmakla suçlarken, muhalefette iktidarı Vali Kazım Bey ile işbirliği yapmakla ve listelerle

oyynamakla itham etmekteydi. Menemen olayından önce İzmir ve çevresinde irticai unsurların görülmesi, iktidarın bu yönde haklı olabileceğini düşündürmekteydi. İktidarın geliştirdiği bu tür söylemler ülke genelinde de görülmekteydi. SCF içinde siyaset yapanların I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Trakya’da Yahudilerle, Gaziantep’te Fransızlarla, Doğu’da Malatya özelinde Ermenilerle işbirliği içinde olduğu tezini işlerken İzmir’de de muhalefette siyaset yapanların bir kısmının aynı dönemlerde Yunanlılarla dirsek teması içinde olduğu iddiasından yürümekteydi.

CHF, İzmir’de seçimleri kazanmasına rağmen Milli Mücadele’nin en önemli safhasının gerçekleştiği kentte Müdafaa-i Hukuk çizgisinden gelen fırkanın aldığı oyun muhalefetle arasında çok büyük farkın olmaması kendi içinde yeni bir tartışma dönemini de beraberinde getirdi.

Kaynakça

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, 14 Nisan 1930, Sayı:1471.

TBMMM Zabıt Ceridesi, XXII/5.

Gazeteler

Akşam

Anadolu

Serbest Cumhuriyet

Son Posta

The Times

Vakit

Yarın

Yeni Asır

Kitap ve Makaleler

Asım, M. (21 Teşrinievvel 1930). İzmir İntihabatı. *Vakit*.

Avşar, A. (1998). *Bir Partinin Kapanmasında Partinin Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Kitabevi.

- Balkaya, İ. S. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Emrence, C. (2014). *Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Genç, H. H. (2010). *1929 İzmir'in Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi /Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smyanelis, M. C. (2016). *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*. Ergüden, I. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tabak, S. (1993). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayetindeki Teşkilatı ve Faaliyetleri. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. VII, İzmir.
- Weiker, W. F. (1973). *Political Tutelage and Democracy in Turkey-The Free Party and Its Aftermath*, Leiden: E.J. Brill.

01005874-17

<p style="text-align: center;">DAHİLİYE VEKÂLETİ Müvvel kalem müdürlüğü SAYI</p> <p style="text-align: center;">11095</p> <p style="text-align: center;">5 E x</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">Yazıldığı yer</td> <td style="width: 50%;">Telgraf merkezini №</td> </tr> <tr> <td>Tarih</td> <td>Kelime gölge</td> </tr> <tr> <td>İhtisarı</td> <td>Açılışı</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Dahiliye Vekâletine</p> <p style="text-align: center;">Dahiliye vekili Şükrü Kaya Boğfendiye</p> <p>Hizmet gazetesinin bu günkü nüshasında(aley künüşsolağ Ömer bay) sarlavhasıyla polis müdiriye-tine tecavüz ve intihabat propağandasına karıştıran iddia olunuyor . Bunların aslı yoktur .</p> <p>2 - O makalenin sonunda memurların aileleriyle beraber Cumhuriyet Halk fırkasına rey vermekle ilgili hakkında tarafımdan tesir ve müdahale görünme havadisinedair yazılan havadis de doğru değildir. Haseben bütün memurların ve zabitanın aileleri Cumhuriyet halk fırkasına rey vermek için bağlayan ceryan umunidir ve her keçe malındur Bu suretle şikâyetleri müstakbel şikâyetlerine hazırlık addedilunur .</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">MÜHÜRBAŞKANLIĞI ARŞIVI</td> </tr> <tr> <td style="width: 50%;">Tarih No :</td> <td style="width: 50%;">Vali</td> </tr> <tr> <td>Doc. No :</td> <td>Kâzım</td> </tr> <tr> <td>Veride No :</td> <td></td> </tr> </table> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; margin-top: 10px;"> <tr> <td style="width: 33%;">A</td> <td style="width: 33%;">57-9</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>57</td> </tr> <tr> <td>F</td> <td>3-12</td> </tr> </table>	Yazıldığı yer	Telgraf merkezini №	Tarih	Kelime gölge	İhtisarı	Açılışı	MÜHÜRBAŞKANLIĞI ARŞIVI		Tarih No :	Vali	Doc. No :	Kâzım	Veride No :		A	57-9	D	57	F	3-12
Yazıldığı yer	Telgraf merkezini №																				
Tarih	Kelime gölge																				
İhtisarı	Açılışı																				
MÜHÜRBAŞKANLIĞI ARŞIVI																					
Tarih No :	Vali																				
Doc. No :	Kâzım																				
Veride No :																					
A	57-9																				
D	57																				
F	3-12																				

01009874-68

Yazıldığı yer	İzmir	Telegraf numarasının №
Tarih	27 / 9 / 1930	Kalem numarası
Nümarası		27 / 9 / 1930
Dahiliye Vekâletine 2		

10853

Acelelidir

Dahiliye vekili Şükrü Kaya
beyfendiye

İzmir serbest Cumhuriyet fırkası ilk harflerinden mürrekkep ve beyaz kâat üzerinde kırmızı renkli bir inisyel rozetini külliyetli miktarda ve gizli olarak kendi matbassında bastırmaktadır . İntihap günü halka casibeli vesilelerle tevsi edip göğüslerine taktırmak isteyeceği haber veriliyor . Bunlardan bir tanesini gönderdim . Halk rozeti ya büyük millî günlerin bir niğanesi ve yahut hayır müesseselerinin hükümet karar ve müessesesiyle ücretsiz veya ücretsiz dağıttığı bir alamet olarak tanıyor . Bu rozetleri yalnız kendi mensuplarına değil tesadüf ettikleri amele ve sairaya takmaları çok muhtemeldir . Bunun davul ve zurnaları ve bayrakları halkı toplayarak intihap mahallerine (Noksan) muhtemeldir . Rokam veya nümeyiş ne olursa olsun bunları biri birine karşı tahrik mahiyetinde ve sükûna mugayir telekki eylemin . İzmirin geçirdiği buhranlı günlerin acısı ve baraktığı izler henüz meydandadır .

CUMHURBAŞKANLIĞI ARSIVI	
Yaz. No. :	
Doc. No. :	
Yazın. No. :	

A	IV-9
	57
	3-68

10722

DAHİLİYET VEKÂLETİ
Müvazir Kalem Müdürlüğü
SAYI

Yazıldığı yer	İzmir	Telegraf merkezini №	1793
Tarih	24 9 1930	Kalem no	25 9 300
Numarası		Konu	25 9 250

Dahiliye Vekâletine

Çok aceledir

Dahiliye vekili Şukrî Kaya
Beyfendiye

I - Vilâyetin merkez ve mühakatında sükûnet vardır . İntihabat cereyanları bilhassa vilâyet merkezinde daha hareketli devam ediyor ve halk alâka gösteriyor .

2 - Bergamada Serbest firmasının bir ocağı hükümetten aldıkları mücadele üzerine avukat Haluk bey tarafından nutuk verilerek açılmış kısmi ezami çocuk ve bir kısmı seyirci olmak üzere üçyüz kişilerin toplandığı ve teşahürat sükûnetle geçtiği kaymakamlıktan bildirilmiştir . Karaburun merkezinde de böyle bir ocak açılmış olup Yunan karalarına biat ettiğiinden dolayı Ali Karar hey'etince iki sene evvel taredililen tapu memuru Ali Rısanın propaganda amili olarak kullanıldığı bildirilmiştir .

3 - Kemalpaşa kazasının Armutlu ve Sinancılar köylerinde serbest firmaya karşı derecede ve fazla propaganda eden ve hala devam edecekte olan muallim Cemal ve Ahmet Altay efendilerin memurun kumruna tevfikân mahkemelerine müsarret kılınmıştır .

MÜHÜRBAŞKANLIĞI ARŞIVI

A	57-9
D	57
Γ	3-206